

Dalla historia della pleiv Tumeagl-Pasqual

Autor(en): **Brunold, Carl**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **51 (1937)**

PDF erstellt am: **06.08.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-207473>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Dalla historia della pleiv Tumegl-Pasqual

Cuorta survesta

davart il temps de colonisaziun e las relaziuns ecclesiasticas della Tumliasca, cun special risguard alla pleiv de Tumegl-Pasqual
compilada da

Carl Brunold, vegl scolast, Tumegl

Viarva sursilvana da *Rest Antoni Caviezel, Cuera*

SECUNDA PART

Dal temps della reformaziun

Igl ei capeivel, che la reformaziun ha bess sias undas era sin igl intschiess de quei tochet tiara ecclesiasticamein sco feudalmeyn beindotau della Tumliasca e che la pleiv de Tumegl cun sias filialas ei vegnida tratga viaden el stramugl de quei combat spirtal. Fertion che la Dertgira de Farschno cun ils vischinadis Farschno, Scharons, Seglias, Almen ein sedecidi cun maioranza per la reforma, fuvan el territori della Dertgira d'Ortenstein las forzas per la cardientscha veglia aschi fermas, che mo ina minoranza della populaziun ei sedeciarada per la nova doctrina. Della pleiv de Tumegl ein plaun a plaun sulettamein ils vischinadis de Giuvaulta, Dusch e Traun e las filialas Sched e Veuldan sedecidi per la reforma. Igl ei grev de dir, pertgei la cardientscha catolica ei semantenida a Tumegl e Pasqual. De supponer eis ei, ch' ils signurs de Travers d'Ortenstein hagian fatg valer tut lur influenza e pussonza en favur della cardientscha catolica. Cavalier Ludwig Tschudi, da 1523—27 possessur d'Ortenstein, fuva in detschart adherent dil catholicismus. Senza dubi ha era il decan cathedral ed avat della Claustra de s. Glieci a Cuera, Bartolomeus de Castelmur († 1552 a Cuera) combattiu ensemen cun sia parantela a Tumegl e Pasqual las tendenzas de reformaziun. El fuva els églis dils predicants in papist ed adversari digl evan-

geli, ch' ha era giu buna part dil disput religius de Glion digl onn 1526.

De buca meins impurtonza pil manteniment della cardientscha catolica en la pleiv de Tumeagl ei franc era il fatg, che dus capavels vischins de Tumeagl-Pasqual funzionavan de spirituals, numnadamein canoni cur. Dr. Otto de Castelmur e canoni cur. Dr. Adam Nauli. Omisdus vevan a Tumeagl parentela d'emprema lingia. Dr. O. Castelmur ei 1623 spiritual a Razen, senumna denton era spiritual de Tumeagl e battegia igl onn 1635, substituend Sur Dr. Sebastian Capol de Tumeagl, in affon cun num Nicolaus a Capol. Dr. Adam Nauli ha sutta-scret igl onn 1625 las statutas della pleiv de Tumeagl el cudsch de baselgia. Quels statuts cuntengnan determinaziuns encunter il conceder il dretg de vischinadi a reformai ed encunter las lètgs mischedadas. Els prevedan per tals surpassaments castitgs rigurus. Gia avon la compilaziun de quests statuts ha la reformaziun victorisau en las filialas de Sched e Veuldan, e quei tras promoziun de treis adherents della nova cardientscha: Brincazi Flisch e Bartolome Christoffel, omisdus de Trin a Sched, e Lucius Paul Nicca de Sarn a Veuldan. Quei niev element ha schendrau en quels dus vitgs da 1583 entochen 1612 ina agitaziun senza paregl. La secziun biblica de treis dels s'augmenta gleiti a 15 commembers, che cloman savens in predicant si dalla vallada e che caminan cun pass franc sin la via della reforma. Il combat sesvilupescha de tala maniera, ch' ils reformai appelleschan per agid tier la Ligia della Casa de Diu. Ils interess della part catolica representan avon la dieta Conrad Ragaz a Tumeagl ed il mistral de Tumeagl Marquard Kieni-Broxner. La dieta decida en favur dils reformai e stipulescha: La baselgia de Sched duei vegnir duvrada comunablamein. Ils reformai astgan engaschar in predicant e survegnan ina tiarza tochen la mesadad della facultad della pervenda, etc.

Ils contrasts daventan pli e pli gronds e semanifesteschan en in combat aviert, el qual vegnan applicai crappa, tschespets, pals, spadas etc. En occasiun d'ina viseta d'in predicant a Sched ha ei dau ina battida sin santeri, ed era a Tumeagl ha ei tunschiu tier ina sbarrada. — In greva frida ha la part

catolica survegniu, cura che mistral Conrad Ragaz cun aunc 200 vischins de Tumeagl ein morts la stad 1584 dalla pestilenza e cura che pli tard Marquard Kieni ei sedecidius per la cardientscha reformada e vuleva inaugurar quella era a Tumeagl. Igl onn 1608 fuva Kieni aunc ugau pervenda della pleiv catolica de Tumeagl; Val. Nauli era de quei temps ugau baselgia. Igl atun 1611 ei M. Kieni disgraziaus mortalmein ell' alp.

Cun parter la facultad della pervenda a Sched (1596) han ils reformai survegniu igl emprem dretg della baselgia. Ils catolics vevan negin spiritual e schavan vegnir tscheu e leu in «prer» si da Tumeagl. La davosa messa ei vegnida legida a Sched igl onn 1600. Ils 22 de fevrer 1609 ei vegniu fatg in register dellas scartiras e dils utensils che sesanflavan en la baselgia de Sched. Quei register exista aunc ussa e muossa ora: 20 brevs, 3 rodels e las suandontas utensilias: 5 cudischs gronds e pigns, 2 calischs, 5 juppas, 1 camisola, 24 linzeuls pils divers altars e pil crap de batten.¹⁾

La «purificaziun della baselgia da vuts e d'altars» ha liug igl onn 1612. Da vegl enneu entochen 1789 pagavan ils de Sched 6 quarts graun al spiritual de Tumeagl. Il davosnumnau onn cumpran ils de Sched ora quei tscheins cun 26 fl. 24 crizzers. — Veuldan paga igl onn 1650 alla pervenda de Tumeagl per cumprar ora 18 quarts graun la summa de 144 fl. en daner; cun quella summa han ins cumprau in èr. Tenor in rodel, concepius dil spiritual Valentin Machita igl onn 1575 a Tumeagl, fuvan ils tscheins della pervenda de Tumeagl lu: 15 mesiras, 3 quarts e 2 curtaunas graun, 54 crennas pischada e 2 funds (pli tard 4 funds) tshéra. Il spiritual survegneva 23 mesiras e 3 quarts graun, 6 mignucs. Quels 6 mignucs stuevan ils de Malix furnir al spiritual de Tumeagl sin Nossadunna dellas candeilas (24 mignucs = 1 quintal).

Anno Domini 1603 ein ils beins pervenda vegni schazegiai sin 24 735 fl. renans. La quendischaivla part de quella summa ei 1649 fl. renans, e quella summa dividida tras 15 dat 109 fl. 9 bz. dieschma, v. d. $\frac{1}{15}$. Tenor nossa idea ei quei ina zun modesta entrada per ina pleiv aschi gronda. La dieschma surnumnada de 1649 fl. ei ils onns suandonts vegnida cumprada

¹⁾ Dr. Camenisch, Reformationsgeschichte.

ora per gronda part cun 1 baz per 1 fl. Il daner ei per part vegnius daus ad emprest, ni ch'el ei vegnius duvraus per la cumpra de beins pervenda. Aschia han ins cumprau igl onn 1609 da Luci Peter il bein Crutta per 500 fl. r., e da weibel Andreia Basolga in auter bein per 277 fl. 5 bazs etc. Summas pli grondas ein era vegnidas applicadas per reparar la baselgia e la tuor, la casa pervenda ed il tetg. A quests cuosts han contribuìu: Tumegl 4, Pasqual 2 e Dusch 1 part. A Traun ha ei tuccau nuot.

Ina tresta epoca ei quella dils emprems decennis dil 17 avel tschentaner. El Grischun era la civilisaziun curdada sin il mender scalem. Era ella pleiv de Tumegl stava ei fetg schliet. Duront 30 onns fuva mo tscheu e leu in spiritual sin posta, pervia de munconza de spirituals e per raschun della entrada insufficienta della pervenda. Il mistral Hans de Travers d'Ortenstein (1530—1603) survegn la lubientscha della dieta, de tener en siu casti in plevon sin ses cuosts. Al spiritual de Tumegl er'ei scumandau rigurusamein de mulestar il patrun dil casti e sia famiglia ed era il plevon de quella. Cun quei vuleva Hans de Travers prender vendetga visavi agl uestg. Ils Travers suandonts ein denton puspei catolics perschuadi e gronds benefactors della baselgia de Tumegl e d'Almen.

La stad 1631 banduna il spiritual Tumegl ord malaveglia e perquei ch' ils beins della pervenda vegnan buca applicai en favur de lur scopo primar. Negin auter spiritual vul surprender quella paupra e difficultusa pleiv. Sin instantas supplicas davart dils catolics e sin camond digl uestg termetta Pader prior Ignazio il zercladur 1631 il premurau pader Deodato de Bornoto O. C. a Tumegl, il qual pastorescha leu treis onns cun success, sustenius premuradamein digl ugau baselgia, mistral Valentin Nauli e dil statthalter Paul de Castelmur, in frar de canoni Dr. Otto de Castelmur. Grevas persecuziuns ed immensa breigia ha P. Deodato experimentau, vulend reacquistar ils beins della pervenda, ils tscheins e las dieschmas, e compilond in register detagliau dellas entradas. El ha denton buna speranza, che la pleiv resti buca pli senza pastur dellas olmas pervia d'entradas insufficientas.

P. Deodato applichescha summas pli grondas per decorar e picturar la baselgia, per acquistar paramenta, per in niev crap de batten, per complettar ils altars, e per reparaturas necessarias dellas capluttas e della casa pervenda (iert e végna), etc. Las fundaziuns en favur dellas olmas suffrentas, ch' eran idas en emblidanza, ein vegnidas restituidas en fuorma d' emprest. A medem temps introducescha P. Deodato l' istruzion religiosa, che vegneva cumpartgida fetg derar. Igl usit dellas lètgs mischedadas e de padrins e madretschas de batten buca catolics combatta el detschartamein. Schizun il sacrament dil s. spiendi (viaticum) ha el reintroduciu, il qual instrusch enconuschevi pli. Zun engrazieivels essan nus aunc oz a P. Deodato, ch' el ha entschiet a registrar ils battens e las copulaziuns (1631). Cura che P. Deodato banduna la stad 1634 la pleiv de Tumeagl, pulsescha cheu puspei viva veta religiosa catolica; la zun fleivla brastga sut la tschendra ei semidada en ina flomma vigurusa.

Entginas notizias or dal vegl cudisch de baselgia, screts en latin:

1631. Igl ugau baselgia Valentin Nauli lai reparar l' entira part dil tetg da vart encunter il cuolm, il pusalezi dils zenns, ia sacristia (teschamber), il tetg sur la porta gronda de baselgia, ed il tetg digl ossari. Ils paders capucins (P. Deodato) han collectau tier il pievel, aschia che questas expensas ein vegnidas pagadas.

1632. Entras il quitau e la lavur de P. Deusdedit e digl ugau statthalter Polet Castelmur ei daventau, ch' il magistrat ha fatg ina lescha encunter ils debiturs dil plevon e dellas baselgias de questa pleiv. Numnadamein che numnai debiturs, che paghien buca en daner sil di fixau, seigien obligai, de prestar buca pli en daner, q. e. treis bazs per fiertel graun, mo-bein il graun en materia, sco il rodel di, numnadamein sis fiertels graun (Sched?). E cura che igl onn sequent 1633 plirs debiturs han tuttina buca vuliu pagar, han P. Deusdedit, igl ugau ed il magistrat sfurzau els leutier. Pigl avegnir duein ils plevons haver quitau, cun tutta prudientscha e premura, ch' ei vegni satisfatg a quellas obligaziuns sil di determinau. (Tra-

ducziun dal latin da rev. prof. Dr. G. Cahannes sin supplica dil scribent de questa lavur.)

Els suandonts 37 onns ei la pleiv spattatschada de Tumegl occupada consecutivamein da sis spirituals, dals quals 4 ein burgheis de Tumegl ni de Pasqual. Quella stedia scomiada dils spirituals lai supponer, ch'ei regeva buca spir harmonia. -- La gliesta suandonta dat a nus sclariment davart il diember della populaziun en la pleiv igl onn 1665 e per part era igl onn 1631 suenter che la pestilenza era varghentada:

	1631		1665		1920	
	Persunas	Catolics	Reformai	Total	Cat.	Ref.
Tumegl	185	202	54	256	190	62
Pasqual	93	140	—	140	244	59
Traun	42	32	38	70	3	56
Dusch	20	11	15	26	(cun Pasqual)	
Total	240	385	107	492	437	177

Las relaziuns denter catolics e reformai della Dertgira d'Ortenstein ein difficultusas, de maniera che la dieta sto s' occupar gia igl onn 1654 e lu puspei dus onns pli tard della caussa. Mo las convenziuns vegnan respectadas de negina part e las dispetas continueschan. Il settember 1670 stipuleschan ils catolics e reformai della pleiv ni pervenda de Tumegl ina convenziun, la quala ei era vegnida suttascretta dals caus della Ligia. Da quella cunvegnientscha resulta, de tgei maniera ils puncts de dispetta eran ed era il fatg, ch' ils reformai havevan negin dretg della baselgia. Ils puncts principals ein:

1. Ils reformai della Dertgira d'Ortenstein astgan retscheiver en cass de malsogna la viseta de lur plevon.
2. Ils affons astgan els schar battegiar en lur casa dal predicant.
3. Las lètgs duein vegnir enzinnadas en preschientscha d' in laïc.
4. Arisguard igl observar ils firaus e las fiastas vegn secunvegnu, ch' ils reformai della pleiv de Tumegl seigien obligai de tener ils suandonts firaus catolics: fiasta de Nadal,

s. Stiafen, fiasta de Pastgas, Gliendisdis-Pastgas Anzeinzas, Sontgilcrest, las quater fiastas de Nossadunna e dils 12 apostels, Daniev, Buania, s. Gion Battesta e s. Luregn. Essend ch' ils reformai ein tochen ussa stai empau negligents arisguard ils firaus, ein els vegni molestai cheutras, ch' ins ei penetraus en lur casas ed ha priu els en serament pervia de lur lavur (bein della Compagnia de mats!), duein els da cheudenvi, observond ils firaus allegai, esser numolestai. Era il signur Ulric Buol e sia casada a Dusch duein observar ils firaus allegai arisguard la lavur dil funs; en casa denton astga el schar luvrar, priu ora ils quater firaus principals.

5. Ils predicants astgan era compignar las baras tochen tiel santeri. Leu duei il pievel vegnir supplicaus d' in reformau laïc, de dir in Babnos.

Pil giuncher Ulric Buol si Dusch duein questas determinaziuns buca vegnir applicadas cun tutta rigurusadad (convenziun speciala digl onn 1667). La convenziun ei suttascretta en num ded omisduas partidas dal mistral regent Dietrich Jeklin de H. R. (Hohenrealta?), da barun Gion Victor de Travers, mistral Luzius Caviezel, Bartolome Ragut, Ulric Buol sco delegau en num e sin camond dils reformai de Tumeagl, e de Gion Christoffel.

Tuts reformai a Tumeagl, Pasqual, Giuvaulta, Dusch, Roten observan la convenziun, sulettamein ils de Traun sefutan d' ella. Ei furneschan al spiritual a Tumeagl era negina lenna pli ed observan buc ils firaus. Il spiritual de quei temps, Luzius Caviezel de Tumeagl, ei tenor atgna idea buc el cass de far persuls la gronda lavur enteifer la pleiv zun spattatschada. Sin ordinaziun dil nunci Edoardo Cibo e cun consentiment digl uestg surpren igl uost 1671 superior P. Paul d' Agnosegno, gl' emprem sco coadjutor de Sur Caviezel la pastoraziun cun dus ulteriurs gidunzs. Da s. Martin va il temps de survetsch de Sur Caviezel a fin. En veritabel til de triumf vegn P. Paul compagnaus da sia casetta a Pasqual neu a Tumeagl ed elegius unanimamein spiritual. Divers cass miraculus ed il convertiment de 23 persunas caschunan ina turpigiusa instigaziun encunter ils paders capucins. Ils reformai, susteni

d' entgins politichers catolics vulan exnum scatschar ils capucins. Ins adossescha alla vischnaunca in castitg de 2000 fl. ed al commissari Travers in tal de 1000 fl., sch' ils capucins bandunien buc enteifer 14 dis il liug. Ins veva gia mobilisau truppa, per scatschar ils paders valerus cun puorla e plum da Tumegl. Quellas smanatschas vegnevan da Cuera. In grond berschament a Cuera impedescha l'execuziun dell'expediziun a Tumegl. A Cuera attribuesch' ins il berschament al pader capucin de Tumegl. Per evitar ulteriurs incaps, bandunan els il settember 1674 la pleiv. Quei comiau contristescha ils catolics de Tumegl aschia, sco cu ei succeda ina gronda e greva disgrazia.

Legreivel eis ei d'intervegnir, ch' ins sespruava de mantener la baselgia e las capluttas etc. en buna fuorma. Igl onn 1643 vegn la caplutta dedicata a s. Vetger reparada e consecrada dagl uestg. 1662 vegn eregida a Pasqual sut direcziun dil spiritual de Tumegl, Carl de Castelmur, la caplutta en honur de s. Gion Battista. Pigl embellement e la dotaziun della baselgia parochiala de Nossadunna B. M. V. applichescha P. Paul abundantas summas. Medemamein per la casa pervenda, igl iert, la végna, il provediment d' aua etc. El notescha el cudisch de baselgia igl onn 1673 quei ch' el ha cumprau ni schau far. El scriva: schau far la scala e la sulada avon baselgia, la porta pintga, la sacristia, ils bauns sper la porta ed igl altar de s. Florinus. Expensas 106 fl. senza agid dils vischinadis. Sco teschamber surveva igl ossari hodiern, che veva in arviul en crusch e fuva unius cun la baselgia tras in esch; en piazza de quel stat oz il crap de fossa de Simon de Travers. Il pign esch baselgia porta l'inscripziun intagliada dil construder 1. R. 6. P. P. D. A. 7 v 3; quei vul dir: Reverend. Pater Paul d' Agnosegno 1673. Sigl ischenchel della porta baselgia stat endadens igl onn 1678, la medema cefra han ins fastisau sigl ur digl arviul dil chor. Questa cefra lai supponer, ch' ei seigi vegniu exequiu de gliez temps ina pli extendida renovaziun della baselgia, ch' ha custau ensemen culs tscheins arrivai 1600 fl. (frs. 2700). A questa summa ha il lud. vischinadi de Tumegl contribuiu 800 fl., Pasqual e Dusch 600

fl. e Traun 200 fl. (Peter Rapp, scarvon, Val Molin). Ultra de quei han ils parochians prestau biara lavur gratuita.

Schebein ch' ils aultvenerai, mo era zun odiai paders capucins bandunan igl onn 1674 la pleiv de Tumeigl, ei la pasch tuttavia buca stabilida el territori della Dertgira d' Ortenstein. Las dissonanzas vegnan aunc promovidas tras las rivalitads denter las famiglias regentas de Travers d' Ortenstein e de Jeklin de H. R. a Roten. Per mantener e fortificar la partida de Travers, acceptan ils de Tumeigl in barun de Paravicini della Valtellina, ch' era parents culs Travers, sco burgheis. Quei cass irritescha e leventa secapescha la scuidonza della veglia schlatteina dils Jeklins, che tendeva adaquella de sclauder ils Travers. Per tala raschun semettan ils Jeklins da vart dils reformai della montogna.

Da quels scumbegls politics ei lu naschius pli tard (1766) il conflict de Tumeigl e dalla discrepanza religiosa il conflict de Traun. Igl emprem numnau ha custau la veta a treis unens giuvens de Veuldan en occasiun della tschentada a Tumeigl; 16 dels ein vegni blessai. Ed il conflict de Traun ha mess en agitatiun igl entir Grischun ed ha resultau pils de Traun la reforma.

Primariamein duei la baselgia de s. Pieder e Paul a Traun haver apparteniu alla baselgia parochiala de s. Gieri de Razen. Era la Claustra de Churwalda posseda gia igl onn 1208 funs a Traun. Igl onn 1549 contribuescha Traun a Tumeigl 6 mesiras graun dieschma ed 1 mesira sco tscheins. 1518 han ins spazzau e reconstruiu la caplutta ed igl altar a Traun en la pleiv de Tumeigl.²⁾ La pastoraziun dellas 70 persunas della filiala vegn procurada da Tumeigl enora. Funczionava a Tumeigl mo in spiritual, sche vegneva battegiu ed enzinnau mo leu. Bein enquala bara ei vegnida transportada neuagiu digl ault de Traun e sutterrada a Tumeigl.

El 17 avel tschentaner vegnan aunc registradas las suandontas schlatteinas catolicas a Traun: Picen, Sander, Poli, Rutschieder, Raguth, Dosch, Ragaz, Caspari, Moliner de Traun e Schluein, Camenisch, Castelmur, Balzer, Cahainzli, Herr-

²⁾ v. Mont, Liber. M. off.

mann, Barbis, Pelegrin. Dal temps, che schuldada de Baldiron steva en quartier ad Almen (1629), sesanflavan a Traun gia divers reformai. Quels ston denton, ensemen cun lur cuncartents della Dertgira ded Ortenstein, frequentar il survetsch divin a Scharons, havend els aunc negin dretg della baselgia de Traun. — Ils 4 de mars 1629 pretenda il capetelatedral dalla dieta denter auter era la dieschma (graun) a Traun.³⁾ Igl onn 1645 vegn la cuminonza ecclesiastica reformada Almen-Roten fundada sut cooperaziun dils cuncartents protestants de Traun, Rietberg, Roten, Tumegl, Giuvaulta e Dusch. Pia ein era ils de Traun s'uni alla nova cuminonza. Als 32 catolics stattan beingleiti visavi 38 reformai, ils quals sefutran de tuttas convenziuns e plonschan igl onn 1678 tier la dieta encunter il vischins catolics. Da quei temps naven fan ils de Traun grondas difficultads al spiritual Capaul e silsunter era a Sur Candrian de Tumegl, furneschan negina lenna pli ed observan era buca ils firaus etc. 1714 penetreschan plirs reformai a Traun, cun agid d'entgins adherents della vischinonza, ina dumengia en baselgia, scarpan il cafanun cun crusch, taglian giu il nas allas statuas, retscheivan cun festa ils catolics che vulan dustar tala profanaziun dil liug, numnan els laders e vulan aunc prender il calisch. Malgrad las protestas dils de messa de Traun e della pleiv, digl uestg e dil Capetelatedral e de reclamaziuns all'adresa dils caus dellas ligias resta quei entiert nuncastigiaus. Gie ils reformai tilan il medem onn a sesezs ils paucs beins della pervenda catolica cun las entradas, eregian ina scantschala ed engaschan in predicant. Ed alla finfinala smanatschan ei schizun de sturnir ils de messa, d'engular il calisch e de better igl altar giu ella val. Tenor indicaziuns de P. Clemente ein igl onn 1724 a Traun 4 familias catolicas e 20 reformadas. Malgrad quellas ed autras smanatschas va Sur Candrian ils suandonts 10 onns dumengias e firaus da Tumegl si a Traun e quei senza bonificaziun, mo per mantener ils dretgs. El ha schizun spendiu per la baselgia de Traun pli che 100 scudis ord atgna buorsa, cartend de puder contonscher la restituziun della baselgia als catolics. Questas speronzas secumpleneschan buc; anzi eis el sfurzaus

³⁾ Sprecher F., Kriege.

de notificar igl onn 1725 agl uestg novs excess a Traun. Sin quei survegn Caleb Schwarz la missiun d'intercurir la caussa. El constatescha grevas lesiuns de statuas e maletgs etc., mo de tuttas violaziuns fa era el buca menziun. Ils 16 de mars 1725 ha liug ina secunda inquisiziun a Traun, menada da 5 delegai della Dertgira d'Ortenstein. Dal relativ protocol resulta, ch'igl ei vegniu caschunau donns considerabels e ch' il survetsch divin catolic ei vegnius disturbau de maniera turpigiusa. Tier ina entelgientscha tonscha ei era quella gada buc. Suentier continuadas dispettas vegn il mars 1734 fatg il suandont compromiss:

«Quels che han lesau statuas e maletgs ein de castigiar exemplaricamein. La reconstrucziun della baselgia daventa sin cuost dils reformai. La baselgia vegn duvrada communabla-mein, il chor ei reservau mo als catolics. Tuchiez e santeri stattan en diever communabel. Igl uestg ed il cau della Ligia della Casa de Diu, Martin de Salis, duein parter ils beins ecclesiastics.»

Aschia ei il conflict bein deliberaus formalmein. El dat denton caschun per novas dispettas confessionalas. Specialmein selamentan ils de Tumegl igl onn 1746, che quels de Traun contribueschien dapi la partenza de Sur Candrian buca pli tenor scartira al pader de Tumegl las 6 mesiras graun, ni en daner 4 fl. 48 cr. annualmein, ed empundien quei per pagar lur predicant. Unfis dellas dispettas continuadas ein ils paucs catolics setratgs naven en autras vischnauncas (Tumegl, Pasqual, Roten). Aschia ei la baselgia de s. Pieder e s. Paul daventada (1787?) in liug de cult spirontamein reformau.

Davos batten catolic a Traun . . . 1745 (Ruschieder)
 Davosa sepultura catolica a Traun 1765 (Balzer)
 Davosa copulaziun catolica a Traun 1746 (Castelmur)

La tradiziun populara pretenda, ch' ils de Traun hagian bess ils maletgs e las statuas sur il grep viagiu. Nus savein buca intercurir, con lunsch quei corrispunda alla verdad. Fatg eis ei, ch' il spiritual de Tumegl, pader Tomaisch ha retschiert tenor inventari dils 3 d' uost 1787 la suandonta paramenta della baselgia de Traun:

«4 plaunas, 1 animetta, 2 corporalas, 1 tastga d' unfrir, 1 calisch d' irom indorau, 1 cafanun tgietschen cun sdremas alvas e crusch, 2 bunas albas (camischas de messa), 2 bollettas de zinn, 1 tschenta, 5 cudischs d' altar, 3 bials e buns tagliors de stuors, 4 buns fazzolets, 2 purificaturs, convivi grond cun il rom ner de lenn, in pintg digl evangeli, sco l' auter, in cudisch pign de messa, 4 ualti gronds candalors de mèsch pil rusari, mo senza crucifix.

«Quest ei quei, che jeu hai reciart enten maun, e serrau en una scaffa sin combra. Jeu Pader Tomaisch da Osio mal meriteivel farrer de Tomil e Missio-Capuziner. Anno 1787, igls 3 avost.»

Co pader Tomaisch ei vegnius en possess dils numnai paraments e nua per ex. las statuas ed ils maletgs d' altar etc. ein vegni vi, sai jeu buc. En teschamber de Tumegl muossa ins aunc oz in tgau de lenn de Nossadunna de Traun, ed era il scalin de messa della caplutta de s. Vetger derivi da Traun. Ein quellas caussas pia sguladas neuagiu da Traun ni ein ellas vegnidas purtadas giu? La tradiziun pretenda igl emprem e jeu supponel il davos. — Quels che han giu lesau las statuas ed ils maletgs seigien disgraziai (?). — 1787 ei Crest Caderas predicant de Traun-Almen.

NB. P. Tomaisch: Gieri Raguth de Pasqual gauda in frust situaus sper la casa de Gion Barbis a Traun, per il qual el paga annualmein R 1 x 44. Pagau per igl onn 1787.

NB. P. Tomaisch: il frust situaus a Traun ei buc comprius el tscheins fier ni pervenda, essend quel staus cumpraus da missionaris de questa pleiv e perquei san ins salvar ni vender el sco ei plai. Il tscheins importa R. 1 x 45, pagau pigl onn 1790/91; ussa duei Giusep Raguth pagar 1792-93-94. Essend quei frust memia allontanaus vegn el vendius ad in cert Bartolome Tscharner de Traun encunter in pagament de 50 fl. — P. Anselmo schenghegia questa summa alla baselgia. (Or da «libro maestro de ospizio».)

Giuvaulta.

Quei liug ha survegniu siu num dalla famiglia nobla dils de Juvolt, ch' avdavan els dus castials de medem num. Suent'er ch' ils castials ein vegni destrui circa entuorn igl onn 1440, habiteschan members della famiglia de Juvolt a Giuvaulta ni Givolta. Gie ei deva leu mo baghetgs appartenents a quella famiglia, ch' ein pli tard vegni a mauns als de Werdenberg-Sargans, sch'atteina tuttavia buca schi celebra sco quella de Juvolt. Rudolf Sarganser, numnaus suenter sia mumma il Glarunes, ha relaschau a Giuvaulta sia dunna Sofia cun duas feglias. Quellas ein lu maridadas, l' ina cun Martin Capol e l' altra cun Mang Nauli Heinz, che habiteschan circa entuorn igl onn 1500 aunc cun in Valentin ed in Martin Sarganser a Giuvaulta. 1541 ni 1546 han ins fastisau leu la schinumnada «aua cotschna» ch' ins ha lu duvrau per far curas. Dapi 1547 savevan era avdents dils vischinadis de montogna daventar ministrals della Dertgira d'Ortenstein, sch'els habitavan duront lur temps d' uffeci giu en ils vischinadis dil plaun. Umens reformai, beinstonts de Sched e de Veuldan han perquei cumprau funs a Giuvaulta ed ein per part secasai leu, per ex. ils Flischs e Tscharners, aschia che Giuvaulta augmenta cul temps ses baghetgs (14 casas). Tochen 1744 ei Giuvaulta unius era politicamein cun Tumeigl. Igl onn 1741 survegn Giuvaulta suenter grevs conflicts cun Tumeigl ina atgna baselgia reformada, alla quala il plevon ded Almen ha de funzionar. Entgins catolies ein denton aunc stai vinavon a Giuvaulta ed ein cul temps sedomiciliai a Tumeigl ni Pasqual. Per complettaziun aunc in cuort extract dal cudisch de baselgia de Tumeigl:

A. B a t t e n s :

Luzi Schimonesse e Barbara Scharnera de Guglielm de Juvolta. Affons: Wolfgang 1632, Dorotea 1634.

Lizio de Wolfli Schimunes e Barbara Tscharnerin
Affons: Catrina 1642, Luzius 1644.

Johannes Battaglia Nauli ed Anna Tschupp de Juvolta
Affons: Ursula 1643, Maria 1647, Mang 1653.

Johann Raguth e Maria N. Do.: Maria 1649.

Wolfgang Simonessa e Dorotea N. de Giuvaulta:

Affons: Simon 1658. Johannes 1660.

Waibel Gioni Nauli de Giuvaulta e Catr. Cavelti.

Affons: Anna 1690. Anna Eva 1693.

Johannes Simoness de Giuvaulta e Barbara Stucki de Tumeagl:

Affons: Barbara 1664, Luzius 1666.

1667 battegia Sur Luzius Caviezel als conjugals Wolfgang Simonessa e Dorotea Bundi de Giuvaulta in affon Barbara. Perdetgas ein: Magnus, fegl de Johannes Nauli de Giuvaulta e Barbara Caviezel de Tumeagl.

B. Copulaziuns:

1631 Rudolf Nauli de Giuvaulta e
Catrina Kieni de Tumeagl.

1663 Johannes Simonessa de Giuvolta e
Barbara Stucki de Tumeagl

1663 Gion Pol Schaber de Pasqual e
Stina Raguth de Giuvolta, pli baul lutherana

1667 Scriba (scarvon) Benedict Caviezel de Tumeagl e
Dominica Raguth de Giuvolta.

1667 Gieri Maron de Bonaduz e
M. Nauli de Giuvolta.

C. Sepulturas:

1653 Joannes Raguth de Giuvolta, lutheran

1654 Leonhard Flisch de Giuvolta, lutheran

1654 Barbara Guglielm Tscharner de Giuvolta

1656 Maria uxor Joannes Raguth de Giuvolta, lutherana
do. Eulgia Raguth de Giuvolta, lutherana

1675 Dorotea Simoness uxor Wolfgang de Giuvolta

1680 Anna dil Gion Nauli de Giuvolta

1682 Johannes Nauli de Giuvolta

1685 Wolfli Simonessa de Giuvolta

1707 Simon Simonessa vulgo Waibel S. de Giuvolta

1712 Waibel Johannes Nauli de Giuvolta

1719 Magnus Nauli de Giuvolta.

Pasqual.

La filiala de Pasqual resta aunc ditg unida cun la pleiv de Tumeagl, schegie ch'ei sefan valer savens tendenzas de separaziun per raschuns tgunsch capeivlas. Per battens, sepulturas e copulaziuns stuevan ei adina ir a Tumeagl, per ordinari era tier il survetsch divin, cura che Tumeagl haveva mo in spiritual. Duas gadas ad jamna stueva, tenor ina fundaziun, vegnir legiu messa era en la caplutta de s. Valentin ad Ortenstein. El casti de Pasqual han ils de Travers eregiu ina caplutta en honor de s. Giusep, consecrada igl onn 1721. Marechal Gion Victor Travers ha dotau quella caplutta cun 3 frusts d'ina valeta de 1155 fl. e perquei ei ella era vegnida declarada liug de cult catolic public, essend situada sper il stradun. Ils 20 d'october 1726 supplicheschan 29 umens de Pasqual e 7 de Tumeagl il rev. pader prefect, Paul Andrea, de termetter dus paders a Tumeagl, per che in de quels sappi leger messa era a Pasqual.

Sur Gion Candrian sustegn quei giavisch gia per amur dils parochians de Traun. Cuntut ch'el era reeligijs e che schizun il nunci papal deplorescha sia abdicaziun, banduna el la pleiv «con pianti e lagrimi» e surpren il fevrer 1729 la pleiv de Mon. Igl uestg conceda alla pleiv de Tumeagl-Pasqual la missiun, ed aschia ein ils paders capucins returnai l'otra gada ed han pastorau cheu tochen igl onn 1726. P. Angelo de Cunter cun P. Archangelo de Bergamo e lur successurs han cun lur premura cuntentau ils de Pasqual ed ils Travers. Igl onn 1770 vegn baghegiada vid la caplutta de s. Gion Battista ina tuor, ed ils 1777 vegn la caplutta engrondida. Las veglias capluttas de s. Luregn e s. Maria Madleina della Claustra de Churwalda vegnan unidas igl onn 1766 cun tut lur beins alla seconstituenta pleiv de Pasqual cun la condiziun, che quella mantegni ils sanctuaris e presti las expensas pil survetsch divin. La pastoraziun vegn procurada tochen 1828 da Tumeagl anora. Quei onn ei lu gl'emprem caplon arrivaus a Pasqual. Igl onn 1846 vegn la baselgia engrondida l'otra gada e survegn la grondezia hodierna. Survegnend igl onn 1851 era in agen santeri, daventa Pasqual curazia. Ils morts

astgan vegnir sutterrai el niev santeri. Las copulaziuns su-
devan aunc a Tumegl. De Sontgilcrest e della fiasta d' Assump-
ziun de Maria ston els aunc frequentar il survetsch divin en
baselgia parochiala a Tumegl. Mo alla finala secumplenescha
era il pli ardent giavisch de quels de Pasqual. Grazia alla gron-
da premura de lur spiritual rev. Blasius Caliezi de Razen ha sia
Grazia Msgr. Uestg Johannes Fidelis Battaglia partgiu ils 18
de matg 1893 la pleiv de Tumegl-Pasqual en duas pleivs T u -
m e g l e P a s q u a l, l'ina independenta da l' altra. Ella con-
clusiun della scartira de separaziun admonescha igl uestg se-
riusamein tier pasch e secunvegnir denter las duas pleivs.

F i a t